

Ντανιέλ Μπενσαΐντ, *Μαρξ (τρόπος χρήσης)*, ΚΨΜ, Αθήνα 2010, σελ. 256

Το βιβλίο του Ντανιέλ Μπενσαΐντ είναι μια σύντομη αλλά περιεκτική εισαγωγή στο έργο και τις βασικές ιδέες του Μαρξ. Παρά τη συντομία του εκθέτει αναλυτικά τις ακρογωνιαίες θέσεις του στην αλληλοσύνδεση, την εξέλιξη και τις διάφορες εκδοχές τους.

Δεν επιδιώκει την εγκυκλοπαιδική παρουσίασή τους και την παράθεση απλών ορισμών, την αποκάλυψη ή και αποκατάσταση ενός «αληθινού» Μαρξ, αλλά προσπαθεί να προσεγγίσει το αληθινό πνεύμα, την ουσία και τα βασικά στοιχεία της κριτικής σκέψης του Μαρξ και όχι να την περιορίσει σε παγιωμένες, άκαμπτες και πεπερασμένες θέσεις. Αναδεικνύει το διαλεκτικό στοιχείο (λόγου χάρη τη διαλεκτική σχέση αναγκαιότητας και τυχαίου) και την ιστορικότητα της σκέψης του Μαρξ, που παρά τις πάγιες θέσεις της προσαρμόζεται στις εξελισσόμενες ιστορικές συνθήκες αλλά και τις οικειοποιείται θεωρητικά εξελισσόμενες τα κριτικά όπλα της.

Η διαλεκτική, κριτική, ιστορική φύση της σκέψης του Μαρξ εξηγεί και την εσωτερική της αντιφατικότητα και την εξελικτικότητά της. Εξηγεί όμως, όπως πα-

ρατηρεί ο συγγραφέας, και το φαινόμενο της μεγάλης ποικιλίας των ερμηνειών του Μαρξ, των «χιλίων μαρξισμών».

Η άνθηση των «χιλίων μαρξισμών» έρχεται ύστερα από μια περίοδο λυσσαλέας επίθεσης ενάντια στο μαρξισμό που κηρύχτηκε έκπτωτος μετά την ήττα του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και γενικότερα του κομμουνιστικού κινήματος. Ο μαρξισμός περιορίστηκε στο πλαίσιο μιας δογματικής αντίληψης σε μικρές πολιτικές ομάδες ή σε μεμονωμένους διανοητές.

Η μειωτική αντιμετώπιση του μαρξισμού και η αποστέωσή του σε εγχειριδιακά δόγματα «άνοιξε θεμιτές ορέξεις έρευνας» και «έθρεψε επίσης τη θεμιτή προσδοκία μιας ελευθερίας της σκέψης». Έτσι, από τα τέλη του 20ού αιώνα παρατηρείται μια αναγέννηση του μαρξισμού σε πολλά πεδία και με πολλαπλές μορφές.

Η εσωτερική δυνατότητα της μαρξιστικής σκέψης να αναπτύσσεται σε διαφορετικές ή και αντίθετες κατευθύνσεις είναι η δομική αιτία των πολλαπλών ερμηνειών της.

Βασική όμως αιτία στη σύγχρονη συγκυρία της αναγέννησης της μαρξιστικής σκέψης είναι η βαθιά κρίση του καπιτα-

λισμού και η δίψα, όπως αναφέραμε, για ριζοσπαστική διέξοδο από το αδιέξοδο του καπιταλισμού, για μια ριζική κριτική του καπιταλισμού και των αθεράπευτων αδυναμιών του, που σφαιρικά μόνο στις αναλύσεις του Μαρξ προσφέρεται. Η εικόνα ενός σεβάσμιου αλλά παλιμοδίτη θεωρητικού που ξεπεράστηκε από τις εξελίξεις της σύγχρονης εποχής που προβάλλουν οι αστοί ιδεολόγοι δεν έχει καμία βάση. Γιατί ο Μαρξ υπήρξε βεβαίως «ένας ασυγκράτητος στοχαστής του καιρού του, στοχάστηκε με τον καιρό του, αλλά στοχάστηκε επίσης εναντίον και πέραν του καιρού του, υπερβαίνοντας τον καιρό του. Η θεωρητική και πρακτική πάλη σώμα με σώμα με τον ανένδοτο εχθρό του, την απρόσωπη δύναμη του κεφαλαίου τον φέρνει στο δικό μας σήμερα».

Ο Μαρξ δεν περιέγραψε μόνο τη δομή του κεφαλαίου, τις μορφές κίνησής του, την έννοια της υπεραξίας, την αντίθεση παραγωγής και κατανάλωσης, τη μείωση του μέσου ποσοστού κέρδους, τον επεκτατισμό του κεφαλαίου, τον καθορισμό του εποικοδομήματος που αντεπιδρά στην οικονομία. Περιέγραψε και αποκάλυψε το χαρακτήρα του κερδοσκοπικού κεφαλαίου που σήμερα κυριαρχεί στον καπιταλιστικό κόσμο καλλιεργώντας την ψευδαισθήση ότι γεννά χρήμα από το χρήμα χωρίς την παρέμβαση της εργασίας. Η χρεοκοπία του νεοφιλελευθερισμού και των απολογητικών δογμάτων του, που οδηγεί στην κρίση και οξύνει στο έπακρο τις εκδηλώσεις της, δικαιώνει την επιστημονική ανάλυση του Μαρξ, η οποία πραγματοποιήθηκε χωρίς μάλιστα αυτή η μορφή κεφα-

λαίου να έχει φτάσει σε επίπεδο ωρίμανσης, όπως σήμερα, και αποδεικνύει την επικαιρότητα των αναλύσεών του.

Ο συγγραφέας δεν εξυμνεί απλώς την αναγέννηση του μαρξισμού σε μια πολλαπλότητα μορφών αλλά διατυπώνει επιφυλάξεις για το φαινόμενο. Διαπιστώνει βέβαια ότι η απελευθέρωση του μαρξισμού από τους «δογματικούς χαλκάδες» του και η ήττα των δογμάτων και της πρακτικής του νεοφιλελευθερισμού με την πληθώρα των δεινών που επισωρεύει στην ανθρωπότητα οδηγεί στην αναγέννηση της μαρξιστικής έρευνας και την άνθηση των «χιλίων μαρξισμών», στην αναζήτηση εργαλείων σκέψης και ανάλυσης, στον Μαρξ, στο στοχαστή που ανέλυσε σφαιρικά όχι όμως και τελειωτικά (λόγω του εξελικτικού χαρακτήρα των κοινωνικών φαινομένων) το χαρακτήρα και την ουσία της κεφαλαιοκρατικής οικονομίας.

Αυτή όμως η αναπόφευκτη και γόνιμη πολλαπλότητα της μαρξιστικής έρευνας εγείρει, κατά το συγγραφέα, προβλήματα και προβληματισμούς: Πρώτον, μπορούμε σ' αυτή την πολλαπλότητα των προσεγγίσεων να μιλάμε για μαρξιστική ερμηνεία; Μήπως υπό τον κοινό προσδιορισμό «μαρξιστική» συνυπάρχουν διαφορετικές ή και ασύμβατες θεωρίες; Δεν τίθεται λοιπόν ζήτημα για μια «ελάχιστη βάση συμφωνίας σχετικά με αυτό που πρέπει να ονομάσουμε θεμιτή μαρξιστική ερμηνεία»; Δεύτερον, μήπως αν δεν υπάρξει ή δεν υπάρχει ίσως μια τέτοια βάση θεωρητικής συμφωνίας, οδηγηθούμε στο θρυμματισμό του θεωρητικού πυρήνα του μαρξισμού και τη διάλυσή του

σε μεταμοντέρνες υποκειμενιστικές προσεγγίσεις; Τρίτον –το οποίο συναρτάται με τα δυο πρώτα– μήπως αυτή η πολυπλοκότητα των προσεγγίσεων εγκλωβίσει τη μαρξιστική σκέψη σε μια σχολαστική ακαδημαϊκή μαρξολογία, ανεκτή αν όχι επιθυμητή από το σύστημα, αποστασιοποιημένη από την πολιτική πράξη και την ανατρεπτική προοπτική;

Η διαλεκτική σύνθεση της ελευθερίας των μαρξιστικών προσεγγίσεων με το λεγόμενο θεωρητικό κεκτημένο του μαρξισμού απασχολεί πολλούς σύγχρονους μαρξιστές και ρεύματα δράσης που δεν θεοποιούν τις μαρξιστικές έννοιες ούτε τις αντιλαμβάνονται ως απλό θεωρητικό παίγνιο, αλλά πασχίζουν μέσα από τη γόνιμη αναζήτηση και το διάλογο να χρησιμοποιήσουν το μαρξισμό ως θεωρητική βάση για μια σύγχρονη και ανατρεπτική δράση.

Ο Μπενσαϊντ δεν θέτει απλώς αυτό το θεμελιώδες πρόβλημα, αλλά δίνει και γενικά πλαίσια της επίλυσής του, προσδιορίζοντας τον ορθό τρόπο χρήσης του Μαρξ.

Διαστέλλει τον Μαρξ και από τη θεωρησιακή φιλοσοφία και μεθοδολογία που είναι αποσπασμένη από την πραγματικότητα και την ερμηνεύει αυθαίρετα. Τον διαστέλλει όμως με σαφήνεια και από την έννοια μιας θετικής επιστήμης, που ασκείται σε στατικούς και απόλυτους ορισμούς των πραγμάτων. Η νόηση του μαρξισμού ως θετικής ταξινομητικής επιστήμης επιχειρήθηκε από τον δογματικό μαρξισμό στην προσπάθειά του να τον εμφανίσει ως σεβάσμια θετική επιστήμη (όπως η φυσική ή η χημεία) που το κύρος

της δεν αμφισβητείται και οι έννοιές της είναι επιδεκτικές προσέγγισης.

Αντιθέτως, ο Μπενσαϊντ υποστηρίζει ότι ο Μαρξ δημιουργεί μια νέου τύπου κοινωνική επιστήμη που δεν επιδιώκει να βάλει «ετικέτες» στα πράγματα και να δώσει στατικούς και απόλυτους ορισμούς, όπως ο δογματικός μαρξισμός, ταξινομώντας απλώς τα πράγματα, αλλά προσπαθεί να συλλάβει τις σχέσεις ανάμεσα στα κοινωνικά φαινόμενα ως αυτόνομα αλλά και ως εντασσόμενα σε μια ολότητα, σε ιστορική κίνηση και μεταβολή. Για να αποκλείσει ο συγγραφέας κάθε παρερμηνεία, παραθέτει την ερμηνεία του Ένγκελς, που είναι απολύτως σαφής: «Γενικώς θα ήταν δικαιολογημένο να αναζητήσει κανείς στα γραπτά του (του Μαρξ) πανέτοιμους ορισμούς, ισχύοντες άπαξ και διά παντός. Είναι αυτονόητο όμως ότι, από τη στιγμή που τα πράγματα και οι αμοιβαίες σχέσεις τους νοούνται ως μεταβλητά και όχι ως πάγια, μεταβάλλονται και αλλάζουν επίσης και οι έννοιές τους». Υπ' αυτές τις συνθήκες δεν θα κλειστούν σε έναν ορισμό, αλλά θα αναπτυχθούν ανάλογα με την ιστορική διαδικασία του σχηματισμού τους.

Ο συγγραφέας παρατηρεί ότι στον Μαρξ δεν λείπουν οι ορισμοί φαινομένων, που συλλαμβάνονται όμως ως στοιχεία ολότητας σε ιστορική κίνηση και καθορίζονται από αντικειμενικούς αλλά και τυχαίους παράγοντες.

Για παράδειγμα, η έννοια της πάλης των τάξεων ορίζεται από τον Μαρξ ως αναπόφευκτη και κινητήρια δύναμη της ιστορικής κίνησης (όσο υπάρχουν ταξικές κοινωνίες). Αυτή όμως την αναγκαί-

ότητα τη συνδέει με την εξέλιξή της και τη διαλεκτική της αντίθεση, την τύχη. Ο Μαρξ θεωρεί αναπόφευκτους τους ταξικούς αγώνες στη Γαλλία, αλλά στα πολιτικά του κείμενα γι' αυτούς τους αγώνες τονίζει την ιδιαιτερότητά τους και τους τυχαίους παράγοντες (η προσωπικότητα του Βοναπάρτη του Μικρού, ο τρόπος γέννησης της Κομμούνας του Παρισιού κ.ά.). Η ταξική πάλη είναι αναπόφευκτη, συνδέεται όμως με συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες και δυνατότητες, «χωρίς να μπορούμε να προβλέψουμε ποια απ' αυτές θα επικρατήσει».

Δεν πρέπει να παραλείψουμε να συμπεριλάβουμε στα θετικά του βιβλίου τον ψυχαγωγικό χαρακτήρα του. Χωρίς ίχνος λαϊκισμού ή συμπλεγματικής σοβαροφάνειας χρησιμοποιεί μια γλώσσα απλή και ζωντανή αλλά και μια αφήγηση με στοιχεία πλοκής (ιδίως στην ανάλυση του κεφαλαίου) που κάνει την ανάλυση γλαφυρή και κατανοητή, ελκυστική για το νεανικό κοινό αλλά και για τον οποιονδήποτε αναγνώστη.

Δημήτρης Γρηγορόπουλος

Ειρήνη Σταματοπούλου, Ο ρομαντικός ήρωας στον κινηματογράφο. Από την ουτοπία της νοσταλγίας στη δυστοπία της λύτρωσης, Αιγόκερως, Αθήνα 2010, σελ. 224

Ενα βιβλίο για τον κινηματογραφικό ήρωα αποτελεί αφορμή ουσιαστικής συζήτησης για την καρδιά του κινηματογράφου. Και τούτο γιατί ο ήρωας είναι το σημαντικότερο στοιχείο της αφήγησης. Σε κάθε είδους αφήγηση. Στο σινεμά, αλλά και στο έπος, το μυθιστόρημα, τη νουβέλα, ακόμα και στη ζωγραφική ή τη μουσική. Ο ήρωας σε όλες τις μορφές τέχνης είναι φορέας της δράσης του έργου αλλά και κάτι σημαντικό: είναι φορέας τόσο της ιδεολογίας του δημιουργού όσο και του πολιτισμού που τον γέννησε. Γι' αυτό λέμε πως οι μεγάλοι ήρωες είναι δημιουργήματα της εποχής τους.

Ο ήρωας λοιπόν, και μάλιστα ο ρομαντικός ήρωας, είναι το αντικείμενο του βιβλίου της Σταματοπούλου. Ενός βιβλίου που παρότι απευθύνεται σε κοινό πληροφορημένο ή πανεπιστημιακό δεν κόβει τις ρίζες του από τη σινεφιλία και την απόλαυση του κινηματογράφου. Το βιβλίο αναπτύσσεται σε τρία κεφάλαια με κυκλική δομή. Ξεκινά με το γουέστερν, συνεχίζει με τα δράματα του ευρωπαϊκού κινηματογράφου και καταλήγει στις ταινίες περιπλάνησης εστιάζοντας και πάλι σε ένα γουέστερν, τον *Νεκρό* του Τζάρμους.

Το περιεχόμενο είναι εξαιρετικά πυκνό σε περιεχόμενο και απόψεις. Τόσο